

# Etimologii și notițe lexicografice

## I lăpădă<sup>1)</sup>)

Derivarea veche din lat *lapidare* a întâ'nit îndoiești justă Dl. Pușcariu în Etym. Wörterbuch-ul său scrie sub Nr 936: „*lāpad* .. soll lat. *lapido*... (vgl. *dilapido*) sein, doch spricht dagegen ar. *aleapidu* (*me aleapidu* = ich eile)“ și pune articolul în parenteză; Dl Meyer-Lübke Rom. Etym. Wörterb. 4898 pune un semn de întrebare la derivarea aceasta.

Vocala trupinei se opune derivării, nu numai în dial. arom.<sup>2)</sup>, ci și în cel dacor. În textele cele mai vechi găsim pretutindine vocala *ea* (*e*), v. Cod Vor. și Ps. Sch. ed. Candrea<sup>3)</sup>. Si astăzi se află vocala tulpinei *e*, chiar în limba literară. Dintre dialectele dacoromâne, b. o. cel din comuna Marginea (Bucovina) arată Inf.: *lăpadă* și (prin analogie cu a 3-a pers. a prezentului) mai adese *lăpadă*; Pr. ind. *lēpād<sup>4)</sup>*, *lēpidz*, *līapādā*: Conj. 3: *sā līepūdi*.

Având în vedere faptul evident că *e* este vocala primitivă și faptul că cuvântul are înfățișare curat latină îmi permit a propune altă etimologie: \**liquidare*, verb derivat din *liquidus*.

Ce privește fonetica, schimbarea lui *qu* în *p* ar putea provoca scrupule, deoarece de altfel schimbarea aceasta se întâmplă numai înainte de *a*. Dar chiar dacă în realitate poziția înainte de *a* ar fi „*conditio sine qua non*“ pentru schimbare, s-ar putea găsi o explicație. Căci cum să și observat puținele cazuri

1) Dlui Prof. S. Pușcariu exprim multumită cordială pentru unele indicații și observații care mi-au fost de mare folos în timpul acesta când în Cernăuți e aproape imposibil de a-și procura operele necesare.

2) *Alipidari*, *aleapid* (Dalametra), *me aleapid* (Papahagi).

3) *leapădu-me*, *leapezi*, *leapădă*; Conj. *se leapede*; 2 pret. *lepădași* etc.

4) cu care transcriu un sunet intermediar între *ă* ( *î* ) și *ă* al limbii literare,

cără au *qu* > *p* concordând în mod izbitor cu cazurile sardice.<sup>1)</sup> Concordarea aceasta ne arată că schimbarea aceasta trebuie să fie foarte veche și să aibă rădăcinele sale cumva în limba latină. Ei bine, existând la început sentimentul conexului adjectivului *liquidus* cu verbul *liquare*, care s'a păstrat pe mare întindere în limbile române (v. Meyer-Lübke, Rom. Etym. Wörterb. 5076) — și în verbul *liquare* *qu* se găsează în majoritatea preponderentă a formelor înainte de *a* — tocmai conexul cu limba sardică relativ la schimbarea lui *qu* > *p* e un sprijin puternic al etimologiei propuse de mine, căci tocmai *liquidus* sună în log. veche *libidu* (Meyer-Lübke, Rom. Etym. Wörterb. 5077).

Relativ la sens, un derivat *liquidare* din *liquidus* trebuie să fi avut la început aproape sensul pe care-l are verbul latin *fundere*: a face fluid, a topî, a vârsă, a turnă — un uz, care se găsește încă în proverbul citat de Damé: *Apa limpede pâna nu vei vedea, cea turbure n'o lepădă*. Desvoltarea de apoi se face într-un mod analog celei pe care o putem constată la lat. *fundere*. Dela corpurile lichide trece expresia la corpurile vârtoase<sup>2)</sup> și se împreună cu reprezentățiunea că mișcarea aceea se face prin inițiativa subiectului și cu o silință mai mult sau mai puțin mare, mai întâiu pentru a se desface de obiect (sensul obicinuit al cuvântului daco-român, german „*wegwerfen*“) apoi și pentru a-l transporta în alt loc („*werfen*“, aromân). Deci la sensul de „a aruncă, a azvârli“ exact de a se compara cu *tela fundere, sagittam fundere* din limba latină; întrebuințat reflexiv „a se aruncă, a se precipită“ (aromân), comp. lat. *plenis se portis fundere*.

Analogiile acestea produc impresia că în timpurile străvechi *liquidare* a luat locul verbului *fundere*, înainte de ce însuși a fost înlocuit prin *topî* și alte cuvinte în sensul său obicinuit

1) *aqua* : rom. *apă*, log. *abba*; *equa* : rom. *eapă*, log. *ebba*; *quatru* : rom. *patru*, log. *battoro*. Mai departe comp., pentru *gu*, *lingua* : rom. *limbă*, log. *limba* Comp. Candra-Hecht, Les éléments latins de la l. roumaine 38, Bartoli, Misc Hortis 903, Pușcariu, Probleme nouă II, (Conv. lit XLIV, vol. II) pag 527 și Meyer-Lübke Mtl. R. Inst. I, 12.

2) Însemnarea „a slobozi din mâna“ se găsește în dialecte. La Marchine nu se cunoaște încă pentru *lapadă* sensul „aruncă“ („*wegwerfen*“), ci numai acela de a „slobozi din mâna“ („*auslassen*“). Comp. *comas, habenas fundere*.

păstrându-și numai unele însemnări derivate sau restrânse. — *Lăpădă* se află și pentru o restricțiune a însemnării de tot specială, care repetă în mod curios un sens analog al verbului *fundere*. Precum limba latină întrebuiștează *fundere* în sensul de „*nasci*“ (*quem Maia fudit*) aşă se găsește și *lăpădă* în sensul de a produce o ființă, ce-i drept, cu specializarea probabil ulterioră: a naște (re) la timpuriu<sup>1)</sup>

## Z. răbdă.

Mi-e cunoscută numai o încercare de a explică romanescul *răbdă*. Cihac, în dicționarul său etimologic I, 224, îl derivă, îndoindu-se, de la *reobdurare*. Cuvântul acesta nu-i dovedit în literatura latină, dar formarea sa ca intensiv sau iterativ de la „*obdurare*“ se poate ușor. În ce privește sensul, etimologia lui Cihac e de tot acceptabilă, dar cu privire la fonetică e imposibilă. Vocala silabei celei dintâi care nu se explică prin *reobdurare*, să ar putea, poate, explică dacă presupunem ca *reobdurare*, în urma unei schimbări a prefixului, a fost înlocuit prin *reabdurare*, aşa precum verbul simplu e popular numai în forme care se derivă de la *abdurare* (vezi Meyer Lübke Rom Etym. Wörterb. 6011). Dar e deplin enigmatic ce să a intepat cu silaba *-ur-*, care în multe forme ale verbului latin e chiar accentuată. Din cauza aceasta nici dl. Pușcariu nici dl. Meyer—Lübke n-au luat în considerare etimologia aceasta; iar dl. Tktin în Rum. Elementarbuch p. 226 pune lângă ea semnul întrebării.

Etimologia adevărată îmi pare că e *rigidare*, sau mai bine *rigdare*, care e un derivat al lat. vulg. \**rigdus*. Privitor la foarte, e de observat că schimbarea grupelor *gd* în *bd* corespunde precis schimbării lui *ct* în *pt*; și *răbdă* ar fi singura probabilă pentru aceasta. Dialectul aromân are *vd*): Sau grupa *ra* și *bd* să a înlocuit prin cea uzuală *vd* (b. o. *avdu*, *alavdu*, *pravdu*) sau dacă teoria este justă, conform căreia schimbarea lui *c* din *ct* în *p*

1) Tot astfel se spune, vorbind de vaci și alte dăbitoace, în dialectele germane din Bucovina, probabil influențat de exemplul românesc, „*schutten*“ în sensul nașterii unui vitel etc.

2) *Arīvdare* (Dalametra, Dict. Mac.-Rom. p 25), *arăvdare*, *răvdare* (Papahagi, Basme Aromâne 533, 689), *arăvdare* (Weigand, die Arom. 293, 294).

ă trecut prin spirantă!), pentru năxul sonor corespunzător s'a păstrat stadiul cel mai vechiu.

Dificultățile, pe care pare că vocala trupinei le arată, sănăt numai aparente, și în formele la care trupina e accentuată, evident, nu-i primitiv.<sup>2)</sup> Textele cele mai vechi, Cod. Vor. și Psalm. Sch. ne arată pretutindene *e* și *ea* supt accent; și în poziția prot tonică se află de cele mai multe ori *e*. În redactările diferite ale Psalmului Scheiane<sup>3)</sup> se afă numai 4 exemple pentru *a* neaccentuat. Odată *răbdat*, odată substantivul *răbdarea*, de 2 ori adjecitivul *răbdatoriu*. Conform regulei formulate de dl. Pușcariu despre tratarea vocalelor *e* și *i* după *r*<sup>4)</sup> s'ar aștepta *rabd*, *rabzi*, *rabda*, *sa rabde*, *a rabdă*. Formele *rabd*, *rabzi* ar fi analogice după a 3-a persoană. Formele c și *ea* în textele cele mai vechi s'ar conorda cu formele *ride* și *reu* care nu arată influența lui *r*. Cred, deviind în punctul acela stabil dl. Pușcariu, că în formele același s'a păstrat, cel puțin în parte, un stăiu mai vechiu.<sup>5)</sup> Și astăzi aflăm în Moldova scrierea cu *e*: *rebdă*, *rebdare* (de pildă în Dictionarul lui Nădejde, din care se citează și mai jos). În dialecul din Margininea conjunctivul *sâ réabdi* e mai ușual decât *sâ râbdi*; comp. din *urî*, a 3<sup>a</sup> pers. *uréaștî*. Personele în tăia și a doua se pronunță corespunzător *râbd*, întocmai precum ne așteptăm, *râbdzî*; pers. a treia *râbdâ*, infinitivul *a rabdă*).

*rig d're* e al cărui „hapax legomenon“ în Epistolele lui Seneca 71 intr'un pasaj, unde bine este oral se asemănă cu o riglă care nu sufere nici-o înovoziare. Locul sună după ediția

1) Pușcariu, *Conv. Lit.* XLIV, 536 §. u.

2) Cf. și O. Denișnu, *Hist. langue roum.* II, 82, care de asemenea spune că este ușor să fie vocala primitivă și declară etimologia cuvântului necunoscută (Nota a corectura).

3) Ediția din Candrea, II, p. 469

4) *Conv. lit.* XXXIX, 34; extr. 22.

5) Am în vedere că frumoasa „ratio“ pe care dl. Pușcariu a aflat-o pentru a sănătăție din *e*, și îndină după *r* nu are valoare nemarginată, cel puțin cu privire la dialectul dacoromân, ci este valabilă numai pentru poziția tare. În poziție moale (înălțate de *e*, *i*) ar fi avut loc aceeași tratare ca și după celelalte consonante: *rea*, *rele*, *rece* (din *reace*), *reci* ar fi formele „corecte“ *răi* ar fi analogic. Totuși astăzi prea tare dacă astăzi chestia aceasta în amănunte. Aici e vorba numai de-a arată că *râbdă* avea la început vocala *e*.

6) Vezi și formele citate spre sfârșitul articolului *râbdă* în Rum.-deutsch Wörterb. de Tiktin.

lui O. Hense: *rigidari, quid amplius intendi potest?* Pasajul nu pare de tot clar din punctul de vedere critic; unul din editori îl îndreaptă înțemeindu-se pe manusc. V: *rigidari quidem amplius potest, intendi non potest.* Dar partea cea dintâi nu se potrivește bine în context și s'a exprimat bănuieala dacă nu trebuie să presupunem o deteriorare și mai mare, cam aşa. *rigida res quid amplius intendi potest?* sau ceva la fel.

Dacă *rigidare* este de păstrat în acest unic loc sau ba, cuvântul acesta e un derivat ușor de priceput, care ar trebui să însemne mai întâi „a face rigid”, în întrebuișarea pasivă sau neutrală „a se face rigid, a fi rigid” = a nu suferi schimbări prin influențările omenești sau contrarietățile externe. Aceasta trece ușor la semnificațiunea: *a persistă, perseveră* ), *răbdă*. O deplasare de tot analogă a însemnării a suferit-o *durare* din *durus* „tare, vârtos” încă în epocă latină; Nădejde traduce *nequeo durare in aedibus* cu „nu pot rebdă, stă în casă”, *durate* cu „suferiți cu rebdale”; comp. *durer* franțuzesc, *indură* rumânesc etc.

Cernăuți.

E. Herzog.

## II.

### *anchiraș*

Intr'o nuvelă, „Cucoana Raluca”, de scriitorul bucovinean Em. Grigorovitză, publicată în *Noua revistă română* (anul I p. 67) se găsește cuvântul *anchiras*, care mi se pareă atât de neobișnuit încât m'am să uit să-l primesc în *Dictionarul Academiei*, presupunând că e tipărit greșit. De fapt avem a face cu o greșală de tipar, în loc de *anchiraș*, precum îl găsim tipărit corect la pag. 164 a volumului *Chipuri și graiuri din Bucovina* al aceleiași autor, în fraza: “lucrurile... aduse din târg aşezându-le cu îngrijire într'un anchiraș de lângă odaia cea mare.”

1) Însemnarea aceasta se gaseste adeseori în limba veche. Damé citeaza b. o. din Miron Costin: *N'au putut răbdă Leșu fără șanțuri.* De altfel se găsește încă și acumă, în întrebuișarea reflexiva, cî un asemenea sens: *nu cred că s'au răbdat să nu-i fi ospătat* (citat de I. Me. „je doute qu'elle ait résité à les croquer“).